

ÜZEYİR HACIBƏYLİNİN MUSIQİLİ KOMEDİYALARI (OPERETTALARI)

1. “Ər və arvad” – (1909-cu il)

"Ər və arvad" — şərqin ilk operettası "Ər və arvad" — şərqin ilk operettası olub, 1909-cu ildə Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən qələmə alınmış və ilk dəfə 1910-cu ildə Musiqili Komediya Teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur. O vaxtdan, düz 100 il ərzində əsər heç bir teatrın səhnəsində nümayiş olunmayıb.

Operettanın mövzusu ailədə və gündəlik həyatdakı, ailənin təzyiqi və cəmiyyətin təsir göstərdiyi azərbaycanlı qadın. Təqdimat 24 may 1910-cu ildə Bakıda, Nikitin qardaşlarının teatr-sirkasında keçirilmişdir.

Hüseynqulu Sarabski - Marjan bəy

Əhməd Ağdamski - Minnat xanım

M.H.Terequlov - Safi

Mirzağa Əliyev - Kerbelayi Gubad (aparıcı hissələrlə çıxış etmiş)

Hüseyn Ərəblinski - səhnə rejissoru

Üzeyir Hacıbəyov - drijor

“Ər və arvad” operettası sonradan Naxçıvan, Ağdam və Şəki kimi digər teatrlarda səhnələşdirilmişdir.

100 illik fasilədən sonra “Ər və arvad” operettasının ilk premyerası 2010-cu ildə olub.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru: Yusif Əkbərov,

Dirijoru: Nazim Hacıəlibəyov,

Rəssamı: Eldar Qurbanov,

Baletmeysterlər: Zakir və Yelena Ağayevlər,

Xormeyster: Vəqif Məstanovdur.

Rollarda:

Xalq artistləri İlham Namiq Kamal, Yaşar Nuri, Afaq Bəşirqızı, Fatma Mahmudova, Arif Quliyev, əməkdar artistlər Elçin Həmidov, Əkbər Əlizadə, aktyorlardan Əliməmməd Novruzov, Vüqar Hacıyev, Ülviyyə Əliyeva, Gülcəhan Salamova, Ağaxan Şərifov, Hüseyn Əlili çıxış ediblər.

2. “O olmasın, bu olsun” (həmçinin “Məşədi İbad”) - (1910cu il)

1910-cu ildə yazılmış "O, olmasın, bu olsun" operettası bəstəkarın ikinci musiqili komediyasıdır ("Ər və arvad"dan sonra). Onun premyerası 25 aprel (8 may) 1911-ci ildə Bakıda Mayılov qardaşlarının teatrında (indiki M. F. Axundov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı) baş tutdu. Teatr tamaşasının aktyor heyəti bunlardan ibarət idi:

Məşədi İbad – Mirzəağa Əli oğlu Əliyev,
Sərvər – Hüseynqulu Məlik oğlu Sarabski,
Rüstəm bəyin qızı Gülnaz – Əhməd Bəşir oğlu Ağdamski,
Həsən bəy – Məmməd Hənəfi Həsən oğlu Terequlov.

Teatr tamaşasının dirijoru komediyanın müəllifi özü olmuşdur. Bu komediyanın bir neçə səhnə redaksiyası var idi, o, bir çox dillərə tərcümə edilmiş və Cənubi Qafqaz, Türkiyə, Bolqarıstan, Yəmən və s. ölkələrin şəhərlərində uğurla səhnəyə qoyulmuşdur. Komediyanın librettosu ilk dəfə 1912-ci ildə Bakı şəhərində, Orucov Qardaşları Mətbəə Nəşriyyatında çap olunmuşdur. Əvvəlcə o, üç pərdəli idi, 1915-ci ildə hamam səhnəsi yazıldıqdan sonra isə dörd pərdəli musiqili komediyasına çevrildi. Musiqi üçün Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycan xalq musiqisindən və muğamdan, mətn üçün isə Füzulinin qəzəllərindən istifadə etmişdir.

Hacıbəyov XIX sonu — XX əsrin əvvəli Azərbaycan həqiqətlərindəki ictimai və məişət ziddiyyətlərini göstərməyi bacardı.

Bu komediya 1956-cı ildə "Azərbaycanfilm" kinostudiyası tərəfindən ekranlaşdırılmışdır. "O olmasın, bu olsun" filmi də tamaşaçıların rəğbətini qazanmışdır.

Personajlar:

Rüstəm bəy — 45 yaşında, borclu düşmüş bir bəy — bariton.
Gülnaz — 15 yaşında, Rüstəm bəyin qızı ki, Sərvərə aşıqdır — soprano.
Sərvər — 25 yaşında bir studentdir ki, Gülnaza aşıqdır — tenor.
Sənəm — 30 yaşında, qulluqçu, dul arvad — metso-soprano.
Məşədi İbad — 50 yaşında dövlətli bir tacirdir ki, Gülnazı almaq istəyir.
Həsənqulu bəy — 40 yaşlı milliyətçi.
Rüstəm bəyin aşnaları.
Həsənqulu bəy — 40 yaşında, millətpərəst — bariton..
Rza bəy — 40 yaşında, qəzetçi — tenor.
Həsən bəy — 40 yaşında, intelligent — tenor.

Əsgər bəy — 30 yaşında, qoçu — bas.
Hambal — qulluqçu.
Məşədi Qəzənfər — hamamçı.
Usta Məhərrəm — dəllək.
Kərbəlai Nəsir — bazar əhli.
Hamam xidmətçiləri
Qoçular və b.

3. “Arşın mal alan” – (1913-cü il)

Arşın mal alan — Üzeyir Hacıbəylinin 1913-cü ildə yazdığı son operettasıdır. Operettanın süjeti Qarabağın Şuşa şəhərinin həyatından alınmışdır.

2013-cü ildə UNESCO-nun Baş Konfransının 36-cı sessiyasında “Arşın mal alan” operettasının 100 illik yubileyinin dünya səviyyəsində qeyd edilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdir.

Yaranma tarixi

"Arşın mal alan" Üzeyir Hacıbəylinin son və ən məşhur operettalarından biri sayılır. Bu operetta ölməz bəstəkarın Moskva və Peterburqda təhsil aldığı dövərdə yazılıb. Operetta haqda fikir Ü.Hacıbəylinin Peterburqda yaşadığı vaxtda ağılına gəlir. Operettanın librettosunu özü yazır və yalnız şeirlərini böyük şair Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığından götürür.

Janr və forma baxımından Əsgərin giriş ariyası və operettanın bir sıra başqa vokal nömrələri təmiz Avropasayağı tərzdə həyata keçirilib. Bununla birgə, onların melodiyları danılmaz milli koloritə malikdir.

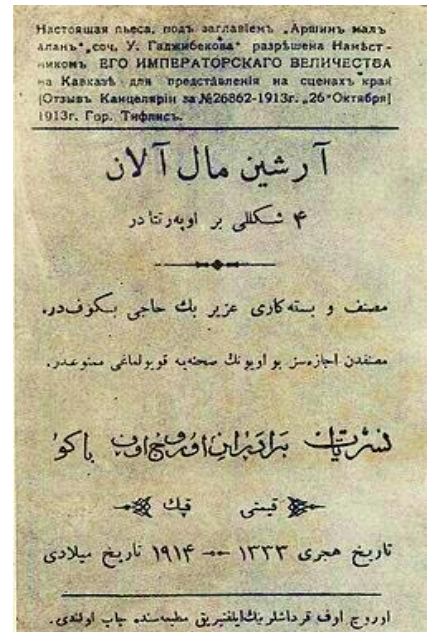
Teatrşünas Azər Sarabski tərəfindən aşkar edilən materiallar Ü.Hacıbəylinin öz operettasını 1913-cü ilin sentyabr ayına bitirdiyini ehtimal etməyə imkan verir.

1913-cü il oktyabr ayının 25-də (noyabrın 7-də) Bakıda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin teatrında "Arşın mal alan" operettasının premyerası olmuşdur. İlk tamaşanın yaradıcı heyəti belə idi:

Əsgər – H.Sarabski,
Gülçöhrə – Ə.Ağdamski,
Soltan bəy – Ə.Hüseynzadə,
Süleyman – H.Terequlov,
Asya – Gülsabah xanım,
Telli – Olenskaya,
Əsərin rejissoru – H.Sarabski,
Dirijor – M.Maqomayev.

"Arşın mal alan"ın ilk tamaşası cəmiyyətdə böyük rezonans yaratdı. Bir ilin içərisində "Arşın mal alan" yalnız Bakı teatr səhnələrində 150 dəfədən çox oynanılır, tezliklə bir sıra dillərə tərcümə edilir, özünə son dərəcə güclü və çoxlu tərəfdarlar, o cümlədən əleyhdarlar qazanır.

Sovet istilasından öncə İranda tanınmağa macal tapdığı üçün gələcəkdə "Arşın mal alan" ABŞ, Bolqarıstan, Fransa və Polşa kimi ölkələrdə səhnələşdirilir.

1919-cu ildə Hacıbəyli qardaşlarının truppası Türkiyədə, İstanbulda qastrol səfərində olur. Qastrollar o qədər uğurlu keçir ki, azərbaycanlı artistlər İstanbulun "Şərq" teatrını bir neçə aylıq icarəyə götürmək məcburiyyətində olurlar. Azərbaycanlı artistlərin Türkiyəyə qastrolları zamanı "O olmasın, bu olsun" və "Arşın mal alan" operettalarını izləmiş məşhur türkiyəli dramaturq Rəşat Nuri Güntekin bu operettaları Jan Batist Molyerin komediyalarına bənzədir.

Operetta 1925-ci ilin iyulun 4-də Parisin "Femina" teatrında nümayiş etdirilir. Fransız dilə tərcüməni bəstəkarın qardaşı Ceyhun edir. Rolları fransız aktyorlar Derval (Sultanbəy), Monte (Əsgər), Passani (Gülçöhrə), Maqali (Asya) və digərləri ifa edir. Səhnələşdirmə isə Azərbaycandan Avropaya gedən mühacirlər Abbas bəy Atamalı, Fəriz bəy Vəkilli, Zöhrə xanım Hacıbəyli, Pəri xanım Topçubaşova və digərləri tərəfindən həyata keçirilir. Məhz həmin ildə Üzeyir Hacıbəylinin rəhbərliyi altında Azərbaycan dövlət musiqi texnikumunun tələbələri operettanın yeni səhnəsini nümayiş etdirirlər.

Dünya şöhrəti

"Arşın mal alan" dünyanın 80 dilinə, o cümlədən fransız, alman, polyak, ingilis, ərəb, fars, çin, gürcü, bolqar, ukrain, belorus və sair dillərə çevrilir. Komediya 76 ölkənin 187 teatrında, Nyu-York, Paris, London, Sofiya, Berlin, İstanbul, Tehran, Qahirə, Varşava və Pekin kimi şəhərlərdə nümayiş etdirilir. Operetta ABŞ-nin 13 ştatında, Gürcüstanın 16, Bolqarıstanın 17, Polşanın 17 (1500 dəfə), Rusiyanın 28, Çinin 8 şəhərində oynanılır.

1972-ci ildə "Melodiya" firması komediyanın rus, türk və fars dillərində qrammofon yazısını edir. 2012–2013-cü illərdə YUNESKO təşkilatının əsası qoyulması ilə bağlı tədbirlər siyahısına, həmçinin "Arşın mal alan" komediyasının 100-illiyinin keçirilməsi də daxil edilmişdi. 2013-cü ildə Azərbaycanda operettanın yubileyinə həsr olunmuş dərgi keçirilir və burada 200-dən çox eksponat nümayiş etdirilir.

KİTABLAR

2023

Arşın mal alan [Mətn] : iki hissəli operetta : Nağara və fortepiano aləti üçün ansambl : İncəsənət, musiqi məktəbləri və kollecləri, bakalavr və magistr tələbələrinin nağara sinfi üçün dərs vəsaiti /Ü. Hacıbəyov ; Nağara notlarının müəll. və piano notlarının işləyəni H. Ə. Cəfərli, Ç. O. Səmədova ; red. T. H. Məmmədov ; Azərb. Resp. Elm və Təhsil Nazirliyi, Şuşa Humanitar Kolleci.- Bakı: [n. y.], 2023.- 160, [1] s.: gerb., fotosək., not, şəkl., cədv.

2015

Ər və arvad [Notlar] : 3 pərdəli operetta /Ü. Ə. Hacıbəyli ; operettanın bərpası və yeni redaktəsi Sərdar Fərəcovundur ; [ön söz S. Fərəcov] ; nəşir C. Bağırov ; Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Ü. Hacıbəylinin ev muzeyi.- Bakı: [İnkişaf Şirkəti], 2015.- 155, [2] s.

2014

Gülçöhrənin naləsi: "Arşın mal alan" musiqili komediyasından [Not] /Ü. Hacıbəyli //Pyeslər məcmuəsi: musiqi məktəbinin tar sinfi üçün: tar ilə fortepiano üçün işləyəni S.Ş. Sultanov.- Bakı, 2014.- S.36.

2011

“Arşın mal alan”: Müqəddimə [Not] /Ü.Hacıbəyli //Dadaşova L., Qalabəyova A. Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı müntəxəbatı: Uşaq musiqi və incəsənət məktəblərinin IV-VII sinfləri üçün dərs vəsaiti.- Təkrar nəşr.- Bakı, 2011.- H.I.- S.42.

“Arşın mal alan”: Əsgərin ariyası [Not] /Ü.Hacıbəyli //Dadaşova L., Qalabəyova A. Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı müntəxəbatı: Uşaq musiqi və incəsənət məktəblərinin IV-VII sinfləri üçün dərs vəsaiti.- Təkrar nəşr.- Bakı, 2011.- H.I.- S.45.

“Arşın mal alan”: Gülçöhrənin ariyası [Not] /Ü.Hacıbəyli //Dadaşova L., Qalabəyova A. Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı müntəxəbatı: Uşaq musiqi və incəsənət məktəblərinin IV-VII sinfləri üçün dərs vəsaiti.- Təkrar nəşr.- Bakı, 2011.- H.I.- S.51.

“Arşın mal alan” musiqili komediya [Not] /Ü.Hacıbəyli //Bədəlbəyli F., Rəcəbov O., Həsənova Ş., Axundova Y. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığı: Uşaq musiqi, orta ixtisas musiqi, incəsənət məktəbləri və incəsənət gimnaziyası üçün nəzərdə tutulmuşdur.- Bakı, 2011.- H.1.- S.34-46.

2009

“Arşın mal alan”: Müqəddimə [Not] /Ü.Hacıbəyli //Dadaşova L., Qalabəyova A. Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı müntəxəbatı: Uşaq musiqi və incəsənət məktəblərinin IV-VII sinfləri üçün dərs vəsaiti.- Bakı, 2009.- H.I.- S.42.

“Arşın mal alan”: Əsgərin ariyası [Not] /Ü.Hacıbəyli //Dadaşova L., Qalabəyova A. Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı müntəxəbatı: Uşaq musiqi və incəsənət məktəblərinin IV-VII sinfləri üçün dərs vəsaiti.- Bakı, 2009.- H.I.- S.45.

“Arşın mal alan”: Gülçöhrənin ariyası [Not] /Ü.Hacıbəyli //Dadaşova L., Qalabəyova A. Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı müntəxəbatı: Uşaq musiqi və incəsənət məktəblərinin IV-VII sinfləri üçün dərs vəsaiti.- Bakı, 2009.- H.I.- S.51.

2008

Arşın mal alan [Notlar]: Klavir:]: [Üzeyir dünyası] /Ü. Hacıbəyli; burax. məs. Ə. Güləliyev; Heydər Əliyev Fondu; Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu.- Bakı: Şərq-Qərb, 2008.- 166, [2] s.

Arşın mal alan [Notlar]: 4 pərdəli musiqili komediya /Ü. Ə. Hacıbəyli; Heydər Əliyev Fondu.- Bakı: Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu (Şərq- Qərb), 2008.- 166 [2] s.

O olmasın, bu olsun [Notlar] /Ü. Hacıbəyli; burax. məs. Ə. Güləliyev; Heydər Əliyev Fondu; Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu.- Bakı: Şərq-Qərb, 2008.- 142, [2] s.

2007

"O olmasın, bu olsun" - "Məşədi İbad" [Notlar] : 4 pərdəli operetta /Ü. Hacıbəyov ; red. S. Fərəcov ; Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Üzeyir Hacıbəyovun ev muzeyi.- Bakı: Çinar-çap, 2007.- 152, [1] s.

1985

Əsgərin ariyası [Not]: —Arşın mal alan|| operettasından /Üzeyir Hacıbəyov //Hacıbəyov Ü. Ariyalar, romanslar və mahnılar.- M., 1985.- S.49.

Gülçöhrənin naləsi [Not]: Arşın mal alanı operettasından /Üzeyir Hacıbəyov /Hacıbəyov Ü. Ariyalar, romanslar və mahnılar.- Moskva, 1985.- S.45-48.

Əsgərin mahnısı [Not]: Arşın mal alanı operettasından /Hacıbəyov Ü. Ariyalar, romanslar və mahnılar.- Moskva, 1985.- S.60.

Süleymanın kupletləri [Not]: Arşın mal alanı operettasından /Üzeyir Hacıbəyov //Hacıbəyov Ü. Ariyalar, romanslar və mahnılar.- Moskva, 1985.- S.57-60.

1975

Əsgərin ariyası : “Arşın mal alan” operettasından [Not] /Üzeyir Hacıbəyov //Seçilmiş ariyalar, romanslar və mahnılar; tərt. ed. və red. Ə.Abbasov, tərc. ed. A.Yakovlev.- Bakı, 1975.- S.10-17.

1964

Arşın mal alan /Üzeyir Hacıbəyov //Hacıbəyli Ü. Əsərləri.- Bakı, 1964.- C.1.- S.181-223.

Ər və arvad [Not] /Üzeyir Hacıbəyov //Hacıbəyli Ü. Əsərləri.- Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası, 1964.- C.1.- S.43-70.

O olmasın, bu olsun /Üzeyir Hacıbəyov //Hacıbəyli Ü. Əsərləri.- Bakı, 1964.- C.1.- S.225-257.

1962

Əsgərin ariyası [Not]: [fortepiano ilə oxu üçün] /Üzeyir Hacıbəyov.- Bakı: Azərbaycan musiqi nəşriyyatı, 1962.- 7 s.

1959

Ər və arvad [Not]: Libretto /Üzeyir Hacıbəyov //Musiqili komediyalar.- Bakı, 1959.- S.21-48.

Musiqili komediyalar: librettolar /Ü.Hacıbəyov; tərt. ed. Q. Qasımov (red.); red. Ə. Sultanlı; Azərb.SSR EA Memarlıq və İncəsənət İn-tu.- Bakı: AzSSR EA, 1959.- 135 s.

1958

Arşın mal alan [Not] : 4 pərdəli operetta / Üzeyir Hacıbəyov. - Bakı: Azmusnəşr, 1958.- 172 s.

Arşın mal alan [Not]: Klavir //Üzeyir Hacıbəyov; musiqi red. B.İ.Zeydman; ədəbi red. S.Rəhman.- Bakı: Azərbaycan musiqi nəşriyyatı, 1958.- 172s.

Arşın mal alan [Notlar] : 4 pərdəli musiqili komediya /Ü. Ə. Hacıbəyli ; red. M. Əhmədov [və b.] = Аршин мал алан: Музыкальная комедия в 4-х действиях / Г. Гаджибеков.- Bakı: Azmusnəşr, 1958.- 150, [1] s.

O olmasın, bu olsun [Not] /Üzeyir Hacıbəyov //Musiqili komediyalar.- 1958.- S.43-92.

1956

“Arşın mal alan”dan parçalar [Not]: Əsgərin ariyası, Gülçöhrənin naləsi, Vəli ilə Tellinin dueti /Üzeyir Hacıbəyov //SSRİ xalqlarının klassik musiqisi antologiyası. 2-ci buraxılış.- M., 1956.- S.286-305.

1953

Üçüncü pərdədən Asyanın rəqsi [Not]: [tar və ya kamança ilə fortepiano üçün] /Üzeyir Hacıbəyov.- Bakı: Azərbaycan musiqi nəşriyyatı, 1953.- 7s.

1949

Əsgərin ariyası [Not] /Üzeyir Hacıbəyli; Forteplano ilə skripka üçün transkripsiya M.Reytixə və Q.Burşteynə aiddir //Pyeslər məcmuəsi.- Bakı, 1949.- S.35-37.

1948

Arşın mal alan [Not]: Klavir /Üzeyir Hacıbəyli; musiqi red. B.İ.Zeydman; Ədəbi redaktor: S.Rəhman.- Bakı: Azərbaycan musiqi nəşriyyatı, 1948.- 188 s.

Arşın mal alan [Not] /Üzeyir Hacıbəyli.- Bakı: Az.Mus.Nəşr, 1948.- 188 s.

1939

Musiqili komediyanın mövzularına dair fantaziya [Not]: fortepiano ilə skripka üçün /Üzeyir Hacıbəyli; müəllif: N.A.Karnitskaya.- Bakı: Azərbaycan musiqi nəşriyyatı, 1939.- 34 s.

1938

“Arşın mal alan” operettasından Gülçöhrənin naləsi [Not] //Ü.Hacıbəyli. Leyli və Məcnun və Arşın mal alan operettalarından parçalar: fortepiano ilə oxu üçün /tərc. ed. M.Artsıbaşev.- M., 1938.- S.25-29.

Süleymanın kupletləri: “Arşın mal alan” operettasından [Not]: fortepiano ilə oxu üçün /tərc. ed: M.Artsıbaşev //Üzeyir Hacıbəyli. —Leyli və Məcnun və Arşın mal alan operalarından parçalar.- Moskva: 1938.- S.30-32.

“Arşın mal alan”dan [Not] /Üzeyir Hacıbəyli.- Bakı, 1938.- S.25-76.

1924

Ey səbə yeli [Not]: Xor /Üzeyir Hacıbəyli //Məktəb nəğmələri.- 1924-1925.- S.1-2.

Olmasın, bu olsun (1911) [Əlyazma]: 4 pərdəli operetta /Üzeyir Hacıbəyov; əvvəl isə 3 pərdəli olmuşdur (Hamam səhnəsi 1915-ci ildə yazılmışdır).

1917

Arşın mal alan [Not] /Üzeyir Hacıbəyli.- Bakı: Orucov qardaşlarının nəşriyyatı, 1917.- 72 s. Ərəb əlifbasında.

1916

Arşın mal alan [Not]: Dörd şəkilli bir operettadır /Üzeyir Hacıbəyli.- İkinci təbi.- Bakı, 1916.- 58s. (mikrofilm).